

LEDUNGEN

Kultur och miljö i Stockholms län

Nr 3/4 2019 40kr

Kustleden i Järna invigd

**Att jobba med utställningar:
Välj vad ni vill berätta**

**Rysshärjningarna i Roslagen 300 år:
föreningarna berättar**

LEDARE

Vi måste visa vår betydelse

Hösten står för dörren och verksamheterna i våra föreningar har tagit fart med en mängd aktiviteter. Hos några föreningar kanske en välgörande tystnad har infunnit sig efter en intensiv sommarperiod på hembygds gårdarna.

Nya hembygdsföreningar söker medlemskap i förbundet vilket vi gläder oss åt. Kanske ett tecken på att vårt arbete uppskattas. Förbundets olika verksamhetsben utvecklas ständigt vilket förhoppningsvis kommer föreningarna till glädje i hela regionen. De tre verksamhetsbenen är:

- service till våra medlemsföreningar,
- strategiskt arbete för att stärka hembygdsfrågorna och kulturarvet samt
- en konsultativ roll när den egna föreningskompetensen inte räcker till.

Ett brännande område är föreningarnas kulturbyggnader som ska vårdas för att bibehållas i ett gott skick i många år. Det kräver specialistkunskap när renoveringar ska till så att det unika bibehålls. I en snabbinventering som nyligen gjorts uppgår byggnaderna till minst 500. Därtill finns ett stort antal byggnader som hyrs av föreningarna. Våra funderingar handlar just nu om vilket stöd som behövs för att klara underhållet både ekonomiskt och kunskapsmässigt.

En intressant frågeställning möttes vi i länsförbundet av i samband med en träff hos Region Stockholm. Samtalet handlade om mycket, men vi fastnade för frågeställningen hur man identifierar en ideell organisation och om hembygdsförbundet kan jämföras med till exempel PRO och SPF. Förbunden har olika ändamålsparagrafer men så som vi ser det är vi alla ideella. Resonemanget handlade om likvärdighet och hur man bedömer vikten av verksamheten. Vilken betydelse har antalet medlemmar och vilken verksamhet bedrivs som kan stödja livskvalitet och välbefinnande? Det finns naturligtvis stora skillnader i verksamheternas innehåll. Tillkomsten av förbunden är grundat utifrån olika behov. Hos oss i hembygdsrörelsen arbetar medlemmarna ett mycket stort antal ideella timmar för att värna vårt gemensamma kulturarv, bland annat genom ett omfattande folkbildningsarbete, genom att skapa angelägna mötesplatser för alla på hembygds gårdarna och genom att dokumentera bygdens lokalhistoria. Listan kan göras lång.

Kan det vara så att omvärlden uppfattar vår organisation som mindre angelägen än till exempel en pensionsorganisation? I så fall har vi i hembygdsrörelsen ett viktigt arbete att göra, nämligen att prata om våra hembygdsföreningar, informera om vårt arbete och betydelsen av hembygdsföreningar i ett mångfacetterat samhälle där kulturarvets betydelse lyfts fram.

Anita Lundin

*Ordförande,
Stockholms läns hembygdsförbund*

Innehåll

3 Att jobba med utställningar:
välj vad ni vill berätta

6 Kafferep och marknad i Enhörna

8 Rysshärjningar

12 Kustleden i Järna invigd

14 Arbetsgrupperna:
länsförbundets hjältar

16 Positiv flytt för Järfälla
hembygds museum

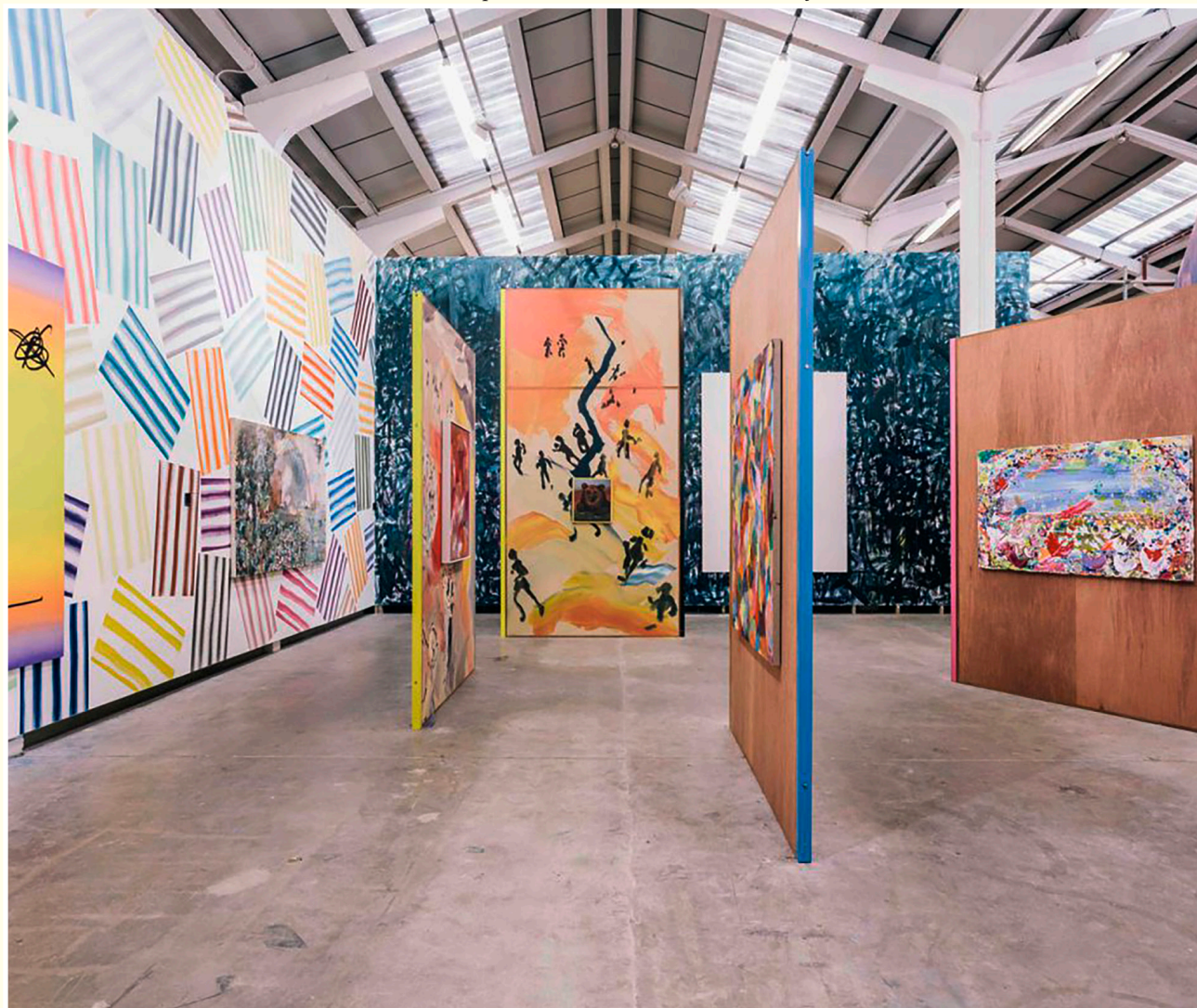
17 Krönika: Frivillighetens lov

18 Bokrecensioner

20 Notiser

Omslagsbild: Vilostund på en ek vid Yttereneby.
Foto: Mikael Lindén

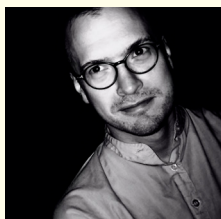
Från utställningen "Mobile wall system with 41 permanent pole positions" på Eastside projects. Visar hur man kan jobba med fristående skärmar. Foto: Gavin Wade

Att jobba med utställningar: Välj vad ni vill berätta

Många hembygdsföreningar har utställningar av föremål och foton i sina hembygdsgrårdar. Men hur ska föreningen tänka när man väljer vad som ska visas? Det gäller att vara precis i det man vill berätta.

TEXT: INGRID JACOBSSON

”Man kan inte säga allt på en gång. Det är viktigt att vara precis i det man vill berätta och visa med en utställning.”

LARS FRIDÉN, ARKITEKT OCH UTSTÄLLNINGSPRODUCENT PÅ HÖGSKOLAN FÖR DESIGN OCH KONSTHANTVERK I GÖTEBORG

”**Ta en berättelse** i taget och bygg en utställning kring den. Det säger Lars Fridén, arkitekt och utställningsproducent på Högskolan för design och konsthantverk i Göteborg.

Lars Fridén har tidigare arbetat många år på Stockholms läns museum. I juni höll han en uppskattad kurs i utställningsproduktion för åtta deltagare från sju föreningar i Stockholms läns hembygdsförbund.

– Man kan inte säga allt på en gång, fortsätter Lars Fridén. Det är viktigt att vara precis i det man vill berätta och visa med en utställning.

– Gapar man över för mycket så finns det risk för att mista om inte hela stycket så i alla fall en del.

Lars Fridén påpekar också att det är viktigt att tänka på lokalen. Hembygdsgården i sig kan skapa en berättelse. Byggnaden och föremålen där hör samman med de vardagliga historierna i bygden, en kvalitet som vanliga museer inte har.

– Tänk på hur besökarna kommer in i lokalen, vad ser de först, hur ska de gå runt. Välj kanske 5 – 10 föremål som visas upp. Hur ska de visas? Ska de ligga i en viss ordning, eller ska de vara samlade runt ett tema?

– Ett tema kan vara ett hus, en familj eller en enda person som man bygger utställningen kring. Det är också bra att besökarna på hembygdsgården eller i en annan lokal får ta och känna på föremålen, det får de ju inte på andra museer.

En annan viktig aspekt är texterna. Enligt Lars Fridén ska de inte vara för långa och gärna uppbyggda i flera nivåer.

– Alla besökare läser inte långa texter. En text fyller ett syfte, men då ska den vara i flera delar. En kort, lättläst text vid själva föremålet eller fotot. 10 – 15 sekunders läsning räcker för att förstå vad det är man tittar på.

– Sedan kan man gärna ha en längre fördjupande text som läggs i ett separat häfte eller någon form av katalog. Sådana texter kan samlas i en pdf-fil som den som är intresserad själv kan skriva ut från föreningens webbplats. Eller så kan föreningen kopiera upp ett antal exemplar och dela ut.

Ofta är det en person i hembygdsföreningen som står för skrivandet. Men Lars Fridén tycker att det är bättre att flera personer försöker jobba tillsammans.

– Det är alltid bra att öppna upp skrivprocessen. Den

som är huvudansvarig bör försöka dela med sig av skrivandet och redigeringsarbetet, då får man fler infallsvinklar och synpunkter.

Att formulera texter kan vara knepigt nog. Dessutom måste man i en utställning tänka på typsnitt, läsbarhet, storlek och färger. Det finns olika handledningar på nätet för den som vill fördjupa sig i detta. Generella råd är att inte ha mindre bokstäver än 12 – 14 punkter och välja ett ”rent” typsnitt, utan några utsmyckningar och krusiduller.

– Vilka färger man väljer är också av betydelse, säger Lars Fridén. Färger med samma mättnad ska inte ligga intill varandra, och rött och grönt ska inte ligga tillsammans. Det försvårar för personer med färgblindhet, som vanligen inte kan skilja på dessa två färger.

Ska utställningen innehålla foton finns det i dag möjligheter att med datorns hjälp bearbeta gamla foton så att de blir tydligare att visa. De kan retuscheras, ”damm” kan tas bort, de ska skalas upp med mera. Kanske finns det i föreningen någon eller några medlemmar som har kunskaper i Photoshopprogrammet? Det finns en hel del att göra, även om man inte är professionell fotograf.

När föreningen valt föremål och/eller foton, skrivit texter och satt ihop utställningen så är det dags att tänka på tillgängligheten för funktionshindrade. Och den kan vara nog så knepig. Gamla gårdar med smala dörrar och höga trösklar är inte möjliga att ta sig runt i för rullstolsburna eller personer med rullatorer.

– Detta är en svårighet, erkänner Lars Fridén. Trösklarna måste vara kvar! Men kanske kan de märkas ut på något sätt så att personer med gångsvårigheter lättare kan passera dem.

– Där det går ska naturligtvis lokalen anpassas för funktionshindrade, men tyvärr går det inte överallt.

Ett sätt att ändå visa en utställning även för dem som inte kan ta sig in i lokalen är att göra den digital. Websidor kan också anpassas så att synskadade kan få information via talsyntes om vad som visas på skärmen. Också där kan föreningarna samarbeta med varandra eller med länsmuseum. Det behöver inte vara så väldigt komplicerat att lägga ut texter och bilder från en utställning på webben.

Och det viktigaste av allt – att inte se utställningsarbetet som något jobbigt, avslutar Lars Fridén:

– Målet är att ha roligt! Det finns så stor kompetens i hembygdsföreningarna, det gäller bara att skärpa till verktygen. ♦

Lars Fridéns goda råd

Prata om och titta på utställningar

Få saker är så lärorikt och utvecklande som att tillsammans med andra titta på en utställning och därefter dela med sig av reaktioner, intryck och kritik. Gå några i föreningen tillsammans – och ni kommer med största sannolikhet bli överraskade över hur olika ni sätter ord på och upplever utställningar.

Respektera besökaren

Ett råd som är omöjligt att leva upp till. Det går alltid att göra mer och bli mer tillgänglig för fler. För mig handlar det främst om att ständigt ställa kritiska frågor till sig själv under produktionen. Som exempelvis: Kommer alla in i lokalen och fram till alla delar? Går texterna att läsa?

Lita på er kunskap

I hembygdsföreningar finns kunskap, vilja att dela med sig av den och miljöer som väcker kunskapen till liv. Det inte en garanti för en bra utställning men ger goda förutsättningar för att det ska bli bra. Lita på er berättarförmåga, de miljöer ni förvaltar och den kunskap ni besitter.

Dokumentera

Utställningar produceras snabbt och försvinner ännu snabbare. Se till att ni dokumenterar resultatet och processen.

Bjud in andra

Hitta samarbeten med andra föreningar, studenter vid konstnärliga universitet och högskolor, eller enskilda personer som kan bidra med kompetens, andra perspektiv och erfarenheter till ert arbete.

Aktivera

För mig är program och aktiviteter en integrerad del av utställningen. Ordna exempelvis visningar, tematiska vandringar, barn- och ungdomsaktiviteter, filmkvällar, berättarkaféer, middagar, föreläsningar eller insamlingsinsatser.

Gör motiverade val

Mitt viktigaste råd. Att göra utställningar handlar om förmågan att göra medvetna val – föremål, texter, språk, formgivning, perspektiv med mycket mer. Även när jag producerar utställningar helt ensam så är jag nog med att skapa ett redaktionellt ramverk och en översikt. Hur sitter de olika delarna av utställningen ihop? Ibland måste de utmana varandra och ibland instämma med varandra. Alla utställningar följer sin egen berättelses logik och kräver sina egna specifika val, gestaltungs- och urvalsprinciper.

Ibland trängs många föremål på liten yta. Skärgårdsmuseet i Stavsås.
Foto: Ann Pettersson

En stilfull "gardin" av gamla träslivar på Ölands museum, Himmelsberga.
Foto: Ann Pettersson

Röster från kursdeltagarna

Ledungen har talat med två deltagare i Lars Fridéns kurs i utställningsproduktion. Först ut är Uno Stedman, Danderyds hembygdssförening:

– Kursen var bra, men kanske lite för avancerad för mig. Jag har hållit på i 22 år och gjort enkla utställningar med text och foton på planscher. De flesta har handlat om Sunnerdahls skola i Säbyholm, en internatskola med utbildning i bland annat jordbruk, snickeri, hushållsarbete och sömnad. Utställningarna har jag gjort för Sunnerdahlsföreningen.

– Men visst fick jag lite nya idéer, framförallt då de övriga kursdeltagarna visade bilder på sina hus och föremål. En del talade också om hur de jobbade digitalt, det var intressant.

– Jag är ny medlem i Danderyds

hembygdssförening, men jag tänker kontakta styrelsen nu och ge dem lite tips. Hoppas de nappar på att jobba med utställningar!

Erika Kjeller, Björkö-Arholma Sjömannaförening är tekniklärare och blev inspirerad till utställningar även i skolan:

– Jag hade stor nytta av kursen. Nu ska vi ha en utställning om plast, bild och teknikämnet samarbetar. Barnen får fotografera plastföremål och på tekniklektionerna får de tillverka nå-

got nytt av gamla platsaker.

– I Sjömannaföreningen jobbar vi med en utställning om lotsar i vårt museum i Simpnäs, som vi räknar med ska vara klar sommaren 2020. Vi har lotsar i slakten och har bland annat skänkt en gammal uniform till utställningen.

– Jag har tänkt mycket på det Lars Fridén talade om, att ha olika nivåer i en utställning. Det tog jag till mig. Jag uppskattade också de digitala inslagen, sådant skulle jag gärna jobba med.

BESÖK AKTUELLA UTSTÄLLNINGAR TILLSAMMANS?

Är du intresserad av att tillsammans med andra besöka aktuella utställningar i länet och sedan diskutera

deras innehåll och form? Kontakta i så fall hembygdskonsulent Ann Pettersson på ann@hembygd.se

Kafferep och marknad i Enhörna

Enhörna hembygdsförening har haft runt tusen besökare under sommaren.

De stora publikdragarna var kafferepet och marknadsdagen.

TEXT: MONA ELVESKOG OCH KICKI LINDQVIST, ENHÖRNA HEMBYGDSFÖRENING

För fjärde året i rad anordnade Enhörna hembygdsförening ett stort kafferep på museet en solig julisöndag. Tolv aktiva föreningsmedlemmar ställde upp och serverade 200 kafferepsgäster. Dessutom hade tio personer bakat mängder med kakor och bullar, 150 av varje sort. Gästerna kom med bil, gående eller med ångbåten Ejdern från Södertälje till Ekensbergs brygga.

Vid hembygds museet mötte servitriser och servitörer proppert klädda i svart och vitt för att servera kaffe i silver- och porslinskannor. I vårtotal fanns en stor kak- och tårtsbuffé uppdukad och för första gången presenterade vi en nyligen korad Enhörna-bakelse. Bakelsen, vars recept är hemligt, utsågs i en tävling tidigare under året, och premiärserverades på Nationaldagen. Toppen på

bakelsen är ett "enhörningshorn" och där finns också ett körsbär eftersom Enhörna kallas för Körsbärslandet. I bygden finns nämligen så många självplanterade körsbärsträd plus körsbärsalléer och en körsbärslund som den lokala Trädvårdsföreningen planterat.

De flesta av våra gäster satt under de stora tälten som fanns uppställda utomhus och gav skydd mot solen. Kafferepsgästerna uppskattade som

vanligt att träffa nya och gamla bekanta och få tillfälle att "bara" sitta ner och prata utan att behöva tänka på att göra så mycket annat. Naturligtvis tittade de även på våra utställningar, speciellt de som besökte museet för första gången, men det som är extra positivt med kafferepet är tiden att sitta i lugn och ro.

Höstmarknaden arrangeras varje år sedan 1986 sista söndagen i augusti. Den har blivit större och större för

"Nytt för året är ett forskarrum, där man kan fördjupa sig i bygdens historia. Det har blivit möjligt genom att föreningen ärvde hembygd-forskaren Barbro E Sjöströms hem och hennes material om hembygd-forskning."

Bilder, uppifrån och ner:

Massor av kakor går det åt när Enhörna ställer till med kafferep.

Enhörnabakelsen, med ett "horn" på har hemligt recept.

Flera besökare kom med ångbåten Ejdern, en härlig tur i solskenet.

Foton: Juha Nyberg

varje år. Dagen brukar i folkmun kallas för hemvändardagen eftersom många återser sin hembygd just på den dagen. Marknadsdagen kom även i år med solsken och ett stort antal besökare, någonstans mellan 700 och 800 personer. Förutom de traditionella marknadsstånden arrangeras sedan tre år också en loppis på området, där privatpersoner själva får boka bord och sälja sina gamla prylar.

När besökarna har handlat färdigt på marknaden kan de se på Enhörnaföreningens permanenta utställningar byggda i olika miljöer såsom kyrkorum, tegelbruk, lantkök med litet kafferum, vävkammare, syateljé, brandstation, smedja och snickeri. Föreningen har också temporära utställningar som varar i två år och en fotoutställning med 1 200 foton, där besökarna kan beställa kopior.

Nu finns en tillfällig kartutställning som rönt så stort intresse att den är inne på sitt tredje år. Dessutom en sjöfartsutställning som iordningställdes 2019 och som blir kvar nästa år. En leksaksutställning har gjort sitt och togs ner i slutet av september. Den kommer att ersättas med en utställning om handelsbodar.

Nytt för året är ett forskarrum, där man kan fördjupa sig i bygdens historia. Det har blivit möjligt genom att föreningen ärvde hembygdsvetenskapsforskaren Barbro E Sjöströms hem och hennes material om hembygdsvetenskap.

För att klara alla arrangemang behövs naturligtvis många frivilliga. Arbetet leds av olika "generaler"; man kan bli marknadsgeneral, kaffereps-general eller rallygeneral till höstens mopedrally, samt ansvarig för Nationaldagen. Arbetsuppgifter saknas inte i Enhörna! ♦

130 galärer roddes över Östersjön från Ryssland till Sverige.

10 000 hemlösa efter rysshärjningarna

TEXT: HÄMTAD FRÅN GUNNAR LINDS DIGITALA UTSTÄLLNING 1719.SE

Rysshärjningarna 1719 ödelade den svenska östkusten från Gävle ner till Norrköping. Över hundra öar och platser i skärgården anfölls och närmare tusen gårdar, stugor och torp brändes. Totalt sett blev närmare tio tusen skärgårdsbor hemlösa, det motsvarade en femtedel av Stockholms dåtida befolkning. Men trots detta var det få som omkom, de ryska soldaterna hade order att skona befolkningen.

Förhistorien till Rysslands anfall var det långvariga kriget som i olika landområden pågick sedan år 1700. Sverige var då en stormakt under

Karl XII, men det var flera länder som hade stormaktsplaner: Danmark, Sachsen-Polen och – inte minst – Ryssland under tsar Peter I.

Karl XII var först segerrik när kriget bröt ut, men fälttågen söderut, genom Polen och Ryssland, gick allt sämre. Han besegrades vid Poltava, flydde till Turkiet och satt fem år i fångenskap i Bender. När han till slut återvände 1715 låg landet nästan i ruiner, hårt drabbat av de kostsamma krigen och pesten 1710. Finland och Baltikum hade erövrats av ryssarna och även de svenska besittningarna

söder om Östersjön hade fallit. Den ryska flottan härskade på Östersjön och danskarna angrep Sveriges gränser på västkusten. Stormakten var ett minne blott.

Kung Karl slog läger i Lund och började planera ett anfall mot Norge, som vid denna tid tillhörde Danmark. Efter två misslyckade fälttåg i Norge blev han vid det tredje anfallet hösten 1718 skjuten i huvudet och dog omedelbart.

Tsar Peter hade i flera år försökt få Sverige att kapitulera, men Sverige drog ut på processen. Karls syster

Hedvig Eleonora utropades till drottning och försökte få hjälp av England mot ryssarna, men även dessa förhandlingar drog ut på tiden. Till slut inledde tsar Peter en serie anfall – rysshärjningarna – mot den svenska östkusten för att få Sverige på knä.

150 stora galärer och ett hundratal mindre farkoster som tillsammans bemannades av över 25 000 soldater under ledning av generalmajoren Fjodor Apraksin styrde mot Sverige.

På morgonen den 11 juli siktades galärflottan av ett svenskt spaningsfartyg vid Söderarm. Vakten sköt varningsskott och vårdkasarna tändes längs hela kusten. Fartygen ankrade vid Kapellskär innan de delades i en mindre del, bestående av ett 50-tal fartyg som rodde norrut för att bränna hela kusten upp till Gävle, och den större flottan som rodde söderut.

Det var en våg av eld som på bara några dagar svepte genom skärgården och brände allt i sin väg ända ned till Norrköping.

Det svenska försvaret var svagt. Stockholmsflottan bestod av ett fåtal fartyg som inte kunde mäta sig med galärerna. Några tusen karoliner skulle försvara Stockholm och längs kusten fanns några fåtaliga trupper som skulle förstärka allmogen.

I början av augusti återkom fartygen och anfällen fortsatte. Den 13 augusti gjorde de ett allvarligt men misslyckat försök att ta sig in mot Stockholm genom Baggensstaket innan flottan tog sig norrut igen för att återsamlas vid Kapellskär den 18 augusti.

På anfallets sista dag, den 19 augusti, rodde två galärer och fjorton skärbåtar västerut genom den långa Norrtäljeviken och på eftermiddagen sattes hela staden i brand. Därefter återvände skeppen till Ryssland.

Men freden skulle dröja. Inte förrän 1721 undertecknades freden i Nystad och Sverige blev formellt av med Ingermanland och besittningarna i Baltikum. Det var i stort sett samma villkor som tsar Peter hade ställt hela tiden sedan förhandlingarna inleddes med Karl XII. ♦

Brända hemman – boken som startade allt

5 mars i år släpptes boken *Brända hemman*, skriven av Gunnar Lind. En tung bok – både bokstavligen och bildligt. Den är på 450 sidor, väger 1,5 kilo och är späckad med information om den för Stockholms skärgård så förödande sommaren 1719. Boken blev en succé, nu är den inne på tredje upplagan.

TEXT: INGRID JACOBSSON

– **Varken jag** eller Carlssons förlag trodde nog detta, säger Gunnar Lind. Men det är verkligen roligt att den sålt så bra. Det visar att intresset för rysshärjningarna är stort, och minnet hålls vid liv på olika sätt i skärgården än i dag.

Gunnar Lind är inte historiker, men har ända sedan barnsben vistats och bott i skärgården och varit livligt intresserad av livet där. Naturligtvis hörde han också talas om härjningarna, såg rester av ryssugnar där soldaterna lagat mat, hörde uttrycken ”ryssen kommer” och ”akta dig för ryssen”. Men när han för tjugo år sedan började leta efter material om rysshärjningarna hittade han ingen bok som beskrev hela skeendet. Så han bestämde sig för att skriva en själv, och började med norra skärgården, Roslagen. På fritiden, han arbetar på miljödepartementet, började han söka i arkiv, på webben, på bibliotek – och hos hembygdsföreningar.

– Jag använde säkert hundra olika skrifter; böcker, häften, ibland bara ett par A4-blad, från olika hembygdsföreningar när jag skrev *Brända hemman*, säger Gunnar Lind. Dessutom har jag samlat material genom att resa runt och tala med medlemmar i föreningarna.

Bland dem som försett Gunnar Lind med material finns Blidö socken, Österåker, Muskö, Nämndö, Husarö, Torö och föreningen Skärgårdsmuseet i Stavsnäs.

– Hembygdsföreningarnas material har varit stommen i alltihop, säger Gunnar Lind. Det är material med ”kött och blod”, i arkiven har jag mest hittat torra fakta.

I arton år har Gunnar Lind hållit på med sin bok. De senaste åren har han

gått ner i arbetstid för att hinna skriva. Och han har redan planer på en ny bok, som ska skildra rysshärjningarna i södra skärgården, från Harö ner till Landsort. Men i år har han inte hunnit skriva en rad. Sedan *Brända hemman* lanserades har det varit full fart. Gunnar Lind har rest runt och hållit föredrag på så många platser att han tappat räkningen.

– Jag hoppas att det ska lugna ner sig lite nu när vintern kommer. Då tänker jag sätta igång med bok två, som kommer att ha delvis annat upplägg. Visst kommer jag att skildra hur öarna brändes, men jag vill också berätta mer om livet i skärgården på 1700-talet. Bland ämnen som jag funderar är exempelvis vilka djur det fanns, vilka fåglar och fiskar? Hur såg båtarna ut? Vad åt man?

Förhoppningsvis kommer det inte att ta arton år innan nästa bok kommer. Men Gunnar Lind törs inte lova något. Han har dock siktet inställt på 2021. ♦

Gunnar Lind berättar om brända hemman i Sockenstugan på Blidö. Foto: Ingrid Jacobsson

Redo för frammarsch i Nacka – klädda i karolineruniformer. Foto: Ingrid Boström

Hembygd fööreningar uppmärksammade 1719

Från Haninge hembygd föörening i söder till Häverö-Edebo i norr har 1719 uppmärksammats på olika sätt. Utställningar, föredrag, vandringar med mera har arrangerats i ett trettio-tal fööreningar. Om vi lägger till de cirka femtio arrangemang som ordnats av turistbyråer, kulturfööreningar, museer med flera, så är det lätt att inse att rysshärjningarna har väckt uppmärksamhet. Ett särskilt projekt pågår också under hela 2019 under ledning av museet HAMN i samarbete med sex skärgårdskommuner, länsstyrelsen och region Stockholm. Projektets mål är bland annat att sprida kunskap om rysshärjningarna samt öka besökarantalet till skärgården och möjligheten att uppleva kulturmiljön. Ett led i detta har varit en utställning med fyra roll ups, som lånats ut gratis och som visats av många hembygd fööreningar.

Läs mer om projektet på webbplatsen rysshärjningarna.se.

Stor uppmärksamhet fick rysshärjningarna också under länsförbundets

kryssning med Birka Cruises i september. Gunnar Lind höll föredrag även där, och sjökaptén Göran P Sjödin guidade genom skärgården på hemresan. Han fick till och med Birkas kaptén att styra in i Baggensfjärden, ända till inloppet av Baggensstaket, där strider utkämpades 1719. Så långt in i fjärden har aldrig något fartyg av M/S Birkas storlek varit. Trots dis och dimma väckte manövern stor uppmärksamhet bland de omkringboende som såg fartyget.

Nacka hembygd föörening – slaget vid Stäket

Slaget vid Stäket är en av de minnesvärda händelserna under rysshärjningsperioden. Slaget ägde rum den 13 augusti 1719 vid det trånga inloppet från Baggensfjärden genom Baggensstaket in mot Stockholm. Historiearvsmuseet i Nacka, HAMN, Sveriges första och enda slagfältsmuseum, uppmärksammade 300-årsminnet av den dramatiska händelsen tillsammans med flera

samverkansparter, bland annat de lokala hembygd fööreningarna i Nacka, Saltsjöbaden och Boo.

Evenemanget ägde rum på Skogsö och innehöll visning av tältläger av Svenska Lif: Compagniet där historiska fööreningar från övriga Sverige, Finland, Norge, Ryssland och Estland deltog. Personerna från de olika fööreningarna var tidsmässigt klädda i uniformer från 1700-talet. Arkeologen Tomas Englund berättade om slaget och en regelrätt strid utspelades på det forna slagfältet. Musköter knallade och rök spred sig över neijden.

Gratis bussar och båtar transporterade besökarna till Skogsö och Boo. Vid sidan av guider från museet hjälpte personal från de tre hembygd fööreningarna till med att hänvisa besökarna till flera stationer bland annat vid Boo brygga, Skogsö kapell och Skogsömonumentet, där de fick lyssna till vad som hände i de olika skedena av slaget.

På HAMN visades bataljmålningen och föredrag hölls av Gunnar Lind. Cirka 2500 personer beräknas ha besökt evenemangen på Skogsö och museet i Hamn.

*Text: Susanne Carlsson,
Nacka hembygd föörening*

Björkö-Arholma hembygd föörening – teater om 1700-talet

Roslagen brinner är namnet på en pjäs som skrevs direkt för 300-årsminnet av rysshärjningarna. Pjäsen skrevs och framfördes av Björkö teater, som är "syskon" till Björkö-Arholma hembygd föörening. Tidigare hörde teatergruppen samman med fööreningen, men i år blev man självständiga.

– Vi i fööreningen hjälpte teatergruppen med faktamaterial, berättar Lena Svenonius, ordförande i Björkö-Arholma hembygd föörening. Jerker Persson, sekreterare i vår styrelse, har en stor boksamling. Ur den lånade han ut flera böcker om de historiska händelserna och livet i skärgården förr till Robert Sjöblom och Erik Eriksson, som skrev text och musik till Roslagen brinner.

– Teatergruppen repeterade här på Björkö, och sedan fick vi den stora äran att ha premiären på vår hembygdsgård, säger Lena Svenonius. Vi i fööreningen

hjälppte till med marknadsföringen förstås, och vi är så stolta över föreställningen. Den blev en succé och sågs av flera tusen personer sammanlagt.

Roslagen brinner framfördes under sommaren förutom på Björkö i Söderbykarl, på Vaddö och i Norrtälje.

Utöver samarbetet med teatern uppmärksammade Björkö-Arholma hembygdsförening rysshärjningarna på sitt årsmöte 12 juli.

– Vi valde den dagen för det var kvällen före anfallet på Björkö, som ägde rum 13 juli 1719, säger Lena Svenonius. Det var samtidigt föreningens 60-årsjubileum så vi firade med middag. Men för att hålla det lite i 1700-talsanda serverade vi sill och potatis!

Text: Ingrid Jacobsson

Blidö sockens hembygdsförening – Budkavle med kanonskott

Stockholms läns hembygdsförbunds traditionsenliga Budkavle genomfördes av Blidö sockens hembygdsförening den 14 september och hade också den rysshärjningarna som tema. Deltagarna, 38 stycken från 16 olika föreningar, hämtades med buss i Norrtälje. Under färden ut mot Blidö berättade föreningens ordförande Göte Lagerkvist om socknens historia och föreningens verksamhet. Första anhalten var Furusunds värdshus där deltagarna fick höra mer om Furusunds societetsliv i slutet av 1800- och början av 1900-talet medan det serverades förmiddagsfika.

Så var det dags för busstur via två vägfärjor över till Blidö där målet var den gamla Sockenstugan vid kyrkan. Där väntade Gunnar Lind som höll föredrag om rysshärjningarna. Många fick chans att ställa frågor till Gunnar vid den efterföljande lunchen.

Sedan var det dags att åka till Båtsmanstorpet, byggt ca 1730, som utgör centrum för Blidö Sockens Hembygdsförenings verksamhet. Vid Båtsmanstorpet fanns ett antal stationer där deltagarna i tur och ordning fick höra mer om den siste båtsmannen August Sjöblom Skog, kryddväxter, linberedning med mera. Här fanns också representanter för Kulturföreningen Carolinen från Norrtälje, iförda

Kulturföreningen Carolinen avfyrrar sin kanon som avslutning på budkavledagen på Blidö. Foto: Ingrid Jacobsson

tidstypiska uniformer och vapen. De berättade om militärlivet i början av 1700-talet – alltså samtidigt som rysshärjningarna skedde. Det blev också blix och dunder när musköter och en kanon laddades och avlossades.

När Budkvalen avslutades med bussfärd tillbaka till Norrtälje sade flera

Björkö teater framför "Roslagen brinner" i faktoriparken i Norrtälje.

Foto: Ingrid Jacobsson

deltagare att det var värdefullt att på det här sättet få en inblick i en annan föreningens verksamhet och hembygd.

Nästa år är det Nacka hembygdsförening som står som arrangör för Budkavlen.

Text Lars Jacobsson,

Blidö sockens hembygdsförening

"Ryssen kommer"

Sverige och Ryssland har varit i krig många gånger, senast 1808-09, då Sverige förlorade Finland. De mångåriga krigen har satt sina spår i form av en rädsla för den mäktige grannen i öster, en rädsla som lever kvar.

TEXT: INGRID JACOBSSON

"Skräck för ryssar är en del av vad det är att vara svensk", skriver Gunnar Lind i sin bok *Brända hemman*. Han menar att rysskräcken är så utbredd att den finns överallt. Den lever i talesätt som "ryssen kommer", "akta dig för ryssen", "är du alldeles rysk" med flera liknande uttryck.

Historikern Ulf Sundberg, som bland annat skrivit boken *Slaget om Stäket*, är inte lika övertygad om rysskräcken, men tycker att det är en intressant frågeställning.

– Naturligtvis ligger det politik i detta, säger Ulf Sundberg. Ryssland är kontroversiellt, och kontakterna österut är nästan obefintliga om man jämför med alla våra kontakter västerut.

– Sverige var en gång en stormakt, men efter det stora nordiska kriget, när vi förlorade våra baltiska besittningar och stora delar av de tyska, blev vi en småstat. Och därmed blev vi också småstatsmänniskor.

– Det gör att vi lätt förfäras över stormakterna, men vi glömmer att vi är olika sorters människor. I Ryssland har man vad som kan kallas en "västskräck" som gör att de politiskt och kulturellt blockerar sig från västvärlden.

Ulf Sundberg påpekar att det vore intressant att jämföra inställningen till Ryssland i Sverige med den i Finland, Polen och Baltikum. Alla de länderna har ju varit direkt ockuperade av Ryssland.

– Men jag tror att man i Ryssland har större kunskap om tidigare århundraden, och är stoltare över sin historia. Vi i Sverige är däremot experter på att fira nederlag – rysshärjningarna är ett exempel, slaget vid Poltava ett annat. ♦

Ulf Sundberg

Tydliga markeringar finns längs den nya kustleden i Järna.

Kustleden i Järna invigd

Första etappen av kustleden invigdes den 1 juni i vid Kulturcentrum i Ytterjärna. Från Farstanäs naturreservat till Yttereneby naturreservat går den nya 12 kilometer långa kustleden längs med Järnas kust. Leden har tillkommit efter en idé från Järna hembygdsförening.

TEXT OCH FOTO: MARIA ORTLER

Johan Pettersson, vice ordförande i Järna hembygdsförening var först med idén om en kustled.

– Nu när leden är invigd känns det väldigt roligt, säger han. Min ursprungliga idé var att göra en kustled som knyter ihop Södertälje, Järna och Hölö. Nu vill kommunen bygga vidare på den idén, vilket är glädjande.

Hanna Klingborg, ordförande i Järna kommundelsnämnd, höll i invigningen och fick äran att skriva fast en av de blå-vita brickor som leden är utmärkt med.

Hanna Klingborg lyfte fram vikten av samverkan mellan kommunen och lokala föreningar och aktörer. Just detta har möjliggjort att Kustleden nu invigts.

– Järna och kusten är en fantastisk

plats när det gäller natur och kultur. Vi vill att fler ska få möjlighet att ta del av detta. Kustleden ger möjlighet att lära sig mer både om den gamla kulturen som hembygdsföreningen har berättat om och den kultur som finns här idag, säger hon.

Mikael Lindén, naturvårdare på Naturcentrum, Södertälje kommun, deltog vid invigningen.

– Vi på Naturcentrum förvaltar stora områden längs med kusten. Tanken var att göra något för det rörliga fri-luftslivet, visa upp den vackra naturen och värna om folkhälsan. Att gå kustleden är en utmärkt aktivitet exempelvis för skolklasser. Kustleden kan också användas för pilgrimsvandringar eller vara ett attraktivt turistmål,

även för personer utanför Södertälje kommun, säger Mikael Lindén.

Kustleden går genom varierad terräng, och man kan börja och sluta vandra var man vill.

– Kommunens vision är att skapa en kustled som knyter samman hela Södertälje kommun. Förhoppningen är att man ska kunna vandra hela vägen från Överenhörna i norr till Mörkö, Tullgarnsområdet i söder, längs Södertäljes vackra kust, säger Mikael Lindén.

Johan Pettersson betonar att invånarna ska ha tillgång till kusten:

– Med tanke på att huvuddelen av marken utefter kusten ägdes av invånarna i Södertälje kommun kändes det extra angeläget att göra kusten tillgänglig för dem som bor här.

En lång sträcka av Södertäljes Östersjöskust finns i Ytterjärna, en av de socknar som är verksamhetsområde för Järna hembygdsförening. Längs kuststräckan finns flera av kommunens naturreservat. Tillsammans med Naturcentrum Södertälje diskuterade Järna hembygdsförening år 2015 möjligheten att binda samman naturreservaten med ett stigsystem. Minst tre fjärdedelar av de stigar som behövdes för en kustled fanns redan.

2016 hade Johan Pettersson och Järna hembygdsförening ett förslag klart på en kustled från centrala Södertälje till Hölö. Det presenterade de på ett möte med representanter från Järna kommunalnämnd. Förslaget var uppskattat och ledde till vidare möten i en arbetsgrupp. Utöver Järna hembygdsförening bestod den av representanter från Naturcentrum Södertälje, Järna Kommunalnämnd, Destination Södertälje, Svenska Kyrkan och BERAS (Building Ecological Regenerative Agriculture and Societies).

Den föreslagna sträckan mellan Södertälje centrum och Hölö är en cirka 25 kilometer lång kustled. Den passerar naturreservaten Öbacken-Bränninge, Brandalsund, Farstanäs och Yttereneby. Dessutom ett Natura 2000-område: Stångberget och flera intressanta naturområden inklusive Pilkrogsviken och Vaskhusviken och några av kommunens största vattendrag, Moraån och Bränningeån.

På flera platser efter leden finns kulturhistoriskt intressanta platser som Bränninge bruk, Tegelvik, Trindborgen och Ytterjärna kyrka. Utsiktsplatserna är många och leden går också på kommunens längsta sandstrand.

Pilkrog är en annan intressant plats. Förmodligen fanns redan under medeltiden ett inkvarteringsställe vid Pilkrog. Den stora stråkvägen från landets huvudstad till Sydsverige har i alla tider gått fram förbi denna plats. Traditionen berättar att en "taverna" uppfördes där redan under Magnus Ladulås tid på 1200-talet.

– Brandalsund är en plats av riksintresse för kulturminnesvärden. Där finns fornlämningar, en farled, försvarsanläggningar vid Trindborgen,

”Längs med kusten finns varierande naturtyper med rik flora och artrik fauna. Det finns goda badmöjligheter, en farled med många goda utsiktspunkter och närhet till allmänna kommunikationer.”

JOHAN PETTERSSON, JÄRNA HEMBYGDSFÖRENING

torpedstation vid Vaskhusviken och gårdsmiljö, säger Johan Pettersson i Järna hembygdsförening.

Han lyfter fram vikten av att ta hänsyn till den europeiska Landskapskonventionen när det gäller att skapa en vandringsled för allmänheten. Landskapskonventionen trädde i kraft 2011 i Sverige. Den betonar landskapet som en viktig del av människors livskvalitet. Målet är en rikare livsmiljö där alla kan delta. Konventionen påverkar inte äganderätten till mark och kan inte användas till myndighetsbeslut, men den erbjuder ett nytt förhållningssätt till skydd, förvaltning och planering av alla typer av landskap i Europa. Utifrån en större helhetssyn kan landskapets många värden bättre tillvaratas inom befintliga lagar och regler.

– Längs med kusten finns varierande naturtyper med rik flora och artrik fauna. Det finns goda badmöjligheter, en farled med många goda utsiktspunkter och närhet till allmänna kommunikationer, säger Johan Pettersson.

Intresset för den nya vandringsleden har varit stort sedan den invigdes den 1 juni. En strålände septemberdag anordnade Järna hembygdsförening en vandring på den första invigda etappen av kustleden.

Södertäljes kust bjuder på många olika natur- och kulturmiljöer. Kustleden går genom lummiga sagoskogar, rika på svamp och bär. Man kan skåda fågel eller bara njuta av vidderna. Kustleden bjuder även på hisnande vyer över fjärden och det finns egna viloplatsar att hitta bland krokiga tallar. Vissa sträckor går genom öppet jordbrukslandskap och vid Ytterjärna kulturcentrum finns ekologiska trädgårds- och odlingsmiljöer. Kulturhistoriens vingslag kan upplevas vid Ytterjärna kyrka och Ulvsundet.

Under hösten fortsätter samtalen i arbetsgruppen mellan kommunen, Järna hembygdsförening och flera lokala aktörer för att komma vidare med arbetet att förlänga kustleden. Nu ska de hitta nya sträckor, antingen längre norrut eller söderut. ♦

Kustleden är lätt att vandra, även med små barn.

Länsförbundets hjältar

Arbetsgrupperna inom förbundet är våra hjältar. Om vi inte hade dem skulle den utåtriktade verksamheten ha svårt att överleva.

TEXT: ANN PETTERSSON, HEMBYGDSKONSULENT

Det är arbetsgrupperna som till största delen arrangerar seminarier, föreläsningar och vandringar och på så sätt gör hembygdsrörelsen synlig för fler än de redan frälsta.

I den statistik över ideellt arbetad tid som togs fram förra året konstateras att arbetsgrupperna arbetat ca 2000 timmar. Grupperna bestäms i samband med länsförbundets konstitue-

rande möte och deras arbete stärker rörelsen genom att verksamheten kopplas till verksamhetsplanen. I år finns det en arkeologigrupp, barn- och ungdomsgrupp, kulturmiljögrupp,

*Bilder, uppifrån vänster och ner:
Kulturväxtgruppen, Skärgårdsgruppen,
Textil- och dräktgruppen.
Foton: Ann Pettersson*

kulturväxtgrupp, skärgårdsgrupp och textil- och dräktgrupp.

Arkeologigruppen ger ut ett nyhetsbrev, Spadbladet, och arrangerar seminarier, vandringar, specialvisningar av särskilt intressanta platser och informerar om aktuella grävningar.

Barn- och ungdomsgruppen arrangerar inspirationsseminarier och stöttar föreningar som vill samarbeta med förskola och skola men också ha

verksamhet som riktar sig mot barn och unga.

Kulturmiljögruppen är förbundets färskaste grupp och är ett stort stöd i förbundets arbete med att svara på remisser. Gruppen arrangerar också seminarier för att stötta föreningar i deras arbete med kommunernas kulturmiljöfrågor.

Kulturväxtgruppen har en mycket aktiv verksamhet med utgivning av

nyhetsbrevet Bladet samt många föreläsningar och vandringar som även lockar en publik utanför hembygdsrörelsen. Gruppen ger rådgivning till föreningar som vill arbeta med hembygdsgrändens utemiljö och arbetar under mottot ”rätt växt på rätt plats”.

Skärgårdsgruppen är sakkunnig åt förbundet i skärgårdsfrågor och bevakar bland annat Landstingets arbete inom Landsbygds- och Skärgårdsstrategin. De ger ut nyhetsbrevet Skärgårdsbladet och uppmärksammar skärgårdsföreningarnas speciella behov.

Textil- och dräktgruppen samlar och sprider kunskap om länets textilier och hembygdsdräkter, inte minst alla textilier som finns på länets hembygdsgrändar. Gruppen ger rådgivning angående dräkter, textilier och förvaring av dessa och arrangerar resor och seminarier.

Om du blir nyfiken på att läsa mer om grupperna hittar du dem med kontaktuppgifter på förbundets webbplats hembygd.se/stockholm ♦

”Det är arbetsgrupperna som till största delen arrangerar seminarier, föreläsningar och vandringar och på så sätt gör hembygdsrörelsen synlig för fler än de redan frälsta. I den statistik över ideellt arbetad tid som togs fram förra året konstateras att arbetsgrupperna arbetat ca 2000 timmar.”

Djupdyk i den tidiga historien!

Man skulle kunna säga att **arkeologins tid är nu**. Det går inte en dag utan att det kommer nyheter på området. **Nya metoder** gör det möjligt att inte minst undersöka gamla arkeologiska fynd som arkeologerna redan har tillgång till på museer och i magasin. Vi människor är som alltid upptagna av frågor om **vilka vi är och var vi kommer ifrån**.

I **Populär arkeologi** medverkar **Sveriges främsta arkeologer**, som skribenter, intervjupersoner och debattörer. De berättar om de stora arkeologiska projekten som pågår runt om **i landet och ute i världen**.

Välkommen till **Populär arkeologi!**

Cecilia Christner Riad, chefredaktör

Vårt bästa erbjudande!

4 nr
149:-

ord pris 316:-

Beställ på www.prens-service.se | Ange internetkod 315-3151115

Positiv flytt för Järfälla hembygdsmuseum

Järfälla Hembygdsmuseum som tidigare funnits i Jakobsbergs bibliotek har nu fått nya lokaler. Museet har flyttat till ett aktivitetshus som ger goda förutsättningar för en nystart.

TEXT: MONICA BOYE-MÖLLER, ORDFÖRANDE JÄRFÄLLA HEMBYGDSFÖRENING

Ytan skulle minska för Jakobsbergs bibliotek och därmed fanns inte längre plats för hembygdsmuseet med dess 18 montrar, speglade Järfällas historia. Den nya platsen är ett kultur- och aktivitetshus i miljöprogramområdet Söderhöjden. Huset rymmer aktiviteter för barn och unga, men även för äldre. Där finns rum för dans, film och scenkonst – gott om möjligheter för alla slags kulturellt skapande. Att få ha hembygdsmuseet i denna miljö skapar goda förutsättningar för möten över generationsgränserna. Det skapar också förutsättningar för att barn och unga, ofta med utländsk bakgrund, kan få kunskap om hur man levde i Sverige förr och ge perspektiv på dagens samhälle.

Runt om i landet har det skapats samlingar av hembygdsminnen. Att bevara minnena och traditionerna, att förvalta kulturarvet är det som var hembygdsrörelsens roll i början av 1900-talet. Hembygdsrörelsen var en av de stora folkrörelserna som växte fram då. Man ville värna om landsbygds-kulturen, om folkets minnen, berättelserna, bilderna, föremålen, hantverket, slöjden, musiken i samband med den snabba industrialiseringen i Sverige.

På 1990-talet fördes en diskussion i Järfälla om man skulle satsa på en hembygdsgård eller på att utveckla museer. Föreningen valde den senare vägen. Engagemanget ledde till att Bolindermuseet i Kallhäll med industriminnen från Bolinders verkstäder, invigdes 1998. Samma år invigdes också Görvålns gårdsmuseum, som hembygdsmuseet ansvarar för. Gårdsmuseet speglar gårdens liv, en unik gård från 1600-talet med alla byggnader bevarade.

Men redan på 1980-talet hade hembygdsmuseet beslutat att

samla in äldre föremål och bilder från Järfälla, både från privatpersoner och företag. Skolstyrelsen erbjöd lokaler i Barkarby skolans källare. Hembygdsmuseet invigdes år 2000 efter ett omfattande arbete av både föreningen och kommunen. Våren 2011 blev föreningen uppsagd från Barkarby skolan – lokalerna skulle göras om till klassrum. Genom positiva kontakter med kommunen upplåts lokaler i Jakobsbergs bibliotek med samma öppettider som biblioteket och därmed många besökare. Den 13 oktober 2011 invigdes Järfälla Hembygdsmuseum på biblioteket. 2017 fick vi veta att bibliotekets yta skulle krympa och vi var tvungna att flytta igen. Nya konstruktiva och

positiva kontakter med kommunen inleddes och nu kunde vi den 25 maj 2019 inviga delar av vårt museum i nya fräscha lokaler och med ett spännande koncept i Huset på höjden, i ett av Järfällas miljöprogramområden.

Det nya konceptet med närhet till den unga generationen och skolorna på Söderhöjden passar bra till hembygdsmuseets motto: dåtid, nutid, framtid. Vi räknar med att fler unga nås med kunskap om vår hembygd genom placeringen i Huset på höjden, vilket är ett av hembygdsmuseets mål. Vi tror också att vi kan bidra till ökad mångfald och integration, vilket också är ett av våra mål. ♦

Monica Boye-Möller, ordförande i Järfälla hembygdsmuseum, inviger hembygdsmuseet i nya lokaler. Foto: Anders Hjelm

”Det nya konceptet med närhet till den unga generationen och skolorna på Söderhöjden passar bra till hembygdsmuseets motto: dåtid, nutid, framtid.”

Det krävs olika typer av specialkunskaper för att rätt kunna bevara gamla möbler och föremål. Foto: Ann Pettersson

Frivillighetens lov

Lisa Nilsen är konservator med förebyggande konservering som specialområde, det vill säga att stoppa skadan innan den sker. Hon undervisar bland annat i Svenska kyrkan och för Statens fastighetsverk. Lisa Nilsen kommer att hålla fyra kurser i ordning och reda i hembygdsgården under nästa år. Kurserna är möjliga att genomföra tack vare att Stockholms läns hembygdsförbund och Jönköpings hembygdsförbund fått gemensamt anslag från Riksantikvarieämbetet.

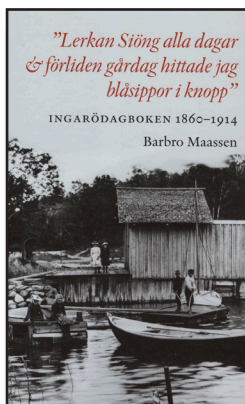
I några år arbetade jag i Storbritannien på stiftelser som tar hand om historiska hus och miljöer. Först var jag på National Trust for Scotland, sedan på Historic Royal Palaces i London. De förvaltade slott och herresäten men även andra betydelsefulla miljöer – alla att betrakta som museer. Något som var helt nytt för mig var att så många frivilliga, volunteers, ständigt engagerar sig i arbetet. Studenter, hemmafruar, pensionärer och andra satsar sina lediga dagar för att arbeta för kulturarvet. De guidar, bemannar kaféer och jobbar i trädgårdarna. Ett populärt evenemang är höst- och vinterstädning i de historiska högreståndsmiljöerna. Då kommer en armé av frivilliga för att bistå konservatorerna. De putsar silver och koppar, dammsuger, syr dammskydd och hjälper till med städning och rengöring på olika sätt. Verksamheten står och faller med de frivilliga. Det fina med denna verksamhet är att de frivilliga får något tillbaka. De får, förutom gemenskapen och samvaron, lära sig om historia, olika housekeeping-tips och arbetar ofta under ledning av en sakkunnig.

När jag kom tillbaka till Sverige hade jag lust att få in frivilliga i museiarbetet, men insåg snart att offentliga organisationer här hemma inte alls har den traditionen. Däremot finns den levande i hembygdsföreningarna, en rörelse som jag hittills inte har haft så mycket kontakt med. När jag häromveckan höll en kurs i föremålsvård i Mönsterås för hembygdsgårdsnätverket Sjöfararkursen, fick jag träffa de frivilliga igen! Vilken energi, vilken kunskap och vilken ordning och reda. Framför allt fanns nyfikenheten och önskan om att lära sig mer. Vi pratade om förvaring, städning, skadedjur och annat som är hembygdsgårdarnas vardag. Det var igenkännandets glädje för mig – jag fick träffa de frivilliga igen.

Lisa Nilsen
Konservator

böcker

”

...Genom hennes omfattande kunskaper om förändringarna i skärgården under slutet av 1800-talet berikas dagboken och berättelsen växer ut till en imponerande lokalhistorisk studie...

Dagligt arbete och liv

”Lerkan Siöng alla dagar & förliden gårdag hittade jag blåsippor i knopp”

Ingarödagboken 1860-1914

Av Barbro Maassen. Kulturhistoriska

Bokförlaget, Stockholm 2019.

Bland de 78 dagböcker som blev resultatet av Nordiska museets insamlingsprojektet Svenska bondedagböcker återfinns *Ingarödagboken* skriven av Axel Wennberg under åren 1860-1914.

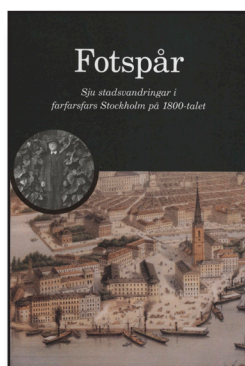
De insamlade bondedagböckerna förvaras nu i museets arkiv och utgör sammantaget ett viktigt källmaterial om äldre generationers arbete inom denna basnäring. Med skärgårdsbonden Axel Wennbergs dagböcker från ett drygt halvsekel, på gården Kolbacken på Ingarö, har eftervärlden fått en detaljskarp bild av arbete och liv under en tid av omvälvande förändringar i skärgården.

Men utöver själva källmaterialet, Axel Wennbergs dagbok, har Barbro Maassens sätt att använda dagboks-

anteckningarna varit avgörande för att ge dem liv. Titeln ger lite missvisande intrycket av att boken rakt av återger dagboken men så är det inte. Maassen har istället byggt sin egen berättelse och ordnat dagboksnoteringarna efter denna struktur. Genom hennes omfattande kunskaper om förändringarna i skärgården under slutet av 1800-talet berikas dagboken och berättelsen växer ut till en imponerande lokalhistorisk studie. Där så behövs får vi höra Axels egen röst i form av direkta citat ur dagboken.

Med varsam hand och stor respekt för Axel och hans dagbok har vi fått en viktig berättelse från den tid då det moderna samhället kopplade sitt grepp om skärgården.

Lennart Rosander

”

...Den stora behållningen är de återgivna minnesanteckningarna som ger oss både dramatik och tidsfärg från 1800-talets Stockholm...

Fotspår

Fotspår. Sju stadsvandringar i farfarsfars Stockholm på 1800-talet.

Av Carl Gustaf Holmquist & Maria Lindberg Howard.

Stockholm Stories förlag. Stockholm 2019.

Guideböcker om Stockholm är knappast någon bristvara. Därför, måste jag erkänna, är det med viss skepsis jag öppnar *Fotspår* av Maria Lindberg Howard. Redan efter förordet har dock min tveksamhet förbytt i nyfikenhet.

Den här guideboken har en alldeles annorlunda utgångspunkt än flertalet i denna kategori. I sin släktforskning finner Lindberg Howard en dag sin farfarsfars nedtecknade minnen från åren i Stockholm vid mitten och andra hälften av 1800-talet. Efter hårda år som barnhusbarn och ung diversearbetare i Stockholm får han möjlighet att studera och prästvigs i Uppsala 1879. Det är dessa nedtecknade minnen från åren i Stockholm som Lindberg

Howard haft som utgångspunkt när hon skapat de sju stadspromenader som boken innehåller. Promenaderna följer hennes farfarsfar kronologiskt med den första kring Johannes kyrka på 1840-talet och den avslutande runt Bondegatan under 1860-talet. De kulturhistoriska texterna är välskrivna men av mera traditionellt slag. Den stora behållningen är de återgivna minnesanteckningarna som ger oss både dramatik och tidsfärg från 1800-talets Stockholm.

Romanfigurer har länge varit utgångspunkt för stadsvandringar och andra kulturhistoriska utflykter. Med *Fotspår* kan vi nu följa en människa av kött och blod.

Lennart Rosander

Lilla Essingen

Lilla Essingen. Från sommarö via industriort till attraktiv sjöstad.

Redaktörer: Claes-Göran Borg, Jahn Charleville och John-Olov Sidén.

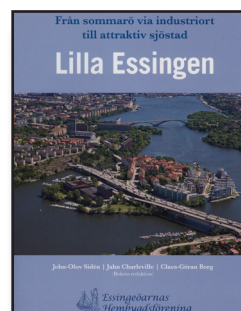
Utgiven av Essingeöarnas hembygdsförening på Trafik-Nostalgiska Förlaget. Stockholm 2019.

Det är en bok av imponerande omfattning, nästan 350 sidor, som hembygdsföreningen nu ger ut över Lilla Essingen eller Lillan som ön genomgående kallas mellan pärmarna. Med en yta drygt hälften av Gamla stans hör den inte till huvudstadens större stadsdelar men här ryms en förtätad historisk utveckling under de senaste århundradena. Denna utveckling tillsammans med berättelser från många av öns innevånare under olika tider gör boken till en av de mest innehållsrika i sitt slag. Ett omfattande bildmaterial, som delvis inte publicerats tidigare, gör den svår att lägga ifrån sig. Sammantaget ett gott exempel på hembygds-

rörelsens paradgren; lokalhistoria som doftar liv.

Redaktionsgruppen har ställt samman ett stort antal texter från olika författare, såväl nu levande som hädangångna. Ett flertal har skrivits av redaktörerna själva men här finns också texter av mer berömda storheter som Stig Larsson och Klas Östergren. Den förre, boende på ön sedan trettio år, har dessutom skrivit bokens förord. Och, jodå, visst satt han på sitt stamlokal Rosa Drömmar den fredag i slutet av augusti när jag cyklade till Essingeboden för att hämta ett exemplar av denna bok till Ledungens redaktion.

Lennart Rosander

...Sammantaget ett gott exempel på hembygdsrörelsens paradgren; lokalhistoria som doftar liv...

Elins tonårsdagbok

Elins tonårsdagbok. Grödinge 1874-1880.

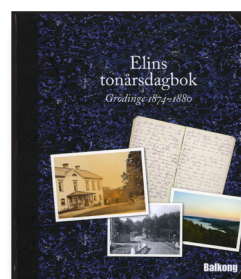
Skriven av Elin Sirenus. Redigering och kommentarer Barbro Gramén.

Utgiven av Grödinge hembygdsförening och Balkong Förlag. Stockholm 2019.

Från Elin Sirenus långa liv (1857-1956) finns fyra små dagbokshäften bevarade. De förvaras nu i Sörmlands museums arkiv och omfattar några år av Elins liv i gränslandet mellan barndom och vuxenliv. Under sex år, från 1874 till 1880, mellan hennes sextonde och tjuogoandra levnadsår får vi följa vad som hände Elin och hennes familj. Men dagboken har inte återgivits i sin helhet. Grödinge hembygdsförening, som nu ger ut delar av den, har av naturliga skäl låtit familjens återkommande vistelser på Nolingegård i Grödinge utgöra händelsernas centrum och här redovisas Elins text i sin helhet. Vintertid bodde man i Göteborg och dessa månader finns bara återgivna i sammanfattning. Familjen Sirenus hörde till det välbeställda borgerskap som växte fram under 1800-talet. Elins far var framgångsrik grosshandlare och man umgicks såväl med förmögna borgare som med

adelsfamiljer på godsen runt om på Södertörn. Barbro Gramén, ordförande i Grödinge hembygdsförening, har redigerat dagböckerna och valt att återge Elins text i stort sett oförändrad. Några enstaka strykningar har gjorts och med lätt hand har språket moderniserats. Bokens sidor är uppdelade på två spalter. Den vänstra utgörs av Elins dagböcker medan den högra består av Graméns kommentarer utformade som fotnoter till dagbokstexten med en löpande numrering årsvis. Kommentarer varierar ganska mycket vad gäller omfång och innehåll. Från längre kulturhistoriska faktatexter till redogörelser av släktförhållanden och ibland också försök att tolka oklarheter i dagboken. Sammantaget fungerar dessa som en ledstäng genom dagbokens texter – en reseguide genom det sena 1800-talets värld bland de bättre bemedlade.

Lennart Rosander

...Familjen Sirenus hörde till det välbeställda borgerskap som växte fram under 1800-talet. Elins far var framgångsrik grosshandlare och man umgicks såväl med förmögna borgare som med adelsfamiljer på godsen runt om på Södertörn...

Notiser

Nytt digitalt museum

Nu har **Stockholms** läns museum lanserat sin nystart **Museet på fickan**, ett digitalt museum. På webben och i andra digitala kanaler kan man

hitta kulturhistoriska fotografier, själv bidra med bilder till samtidsdokumentation, få råd om hur man renoverar gamla hus, få tips om be-

söksmål i länet och lära sig mer om länets offentliga konstverk och om slöjd. **Museet** uppmanar oss att "dela, gilla, bidra"! Du hittar allt material på webbsidan stockholmslansmuseum.se. ♦

Gälö Gärsar anpassar sig till framtiden

Gälö Gärsar, hembygdsföreningen på Gälö i Haninge, invigde 29 september sitt utomhusmuseum, som är tillgängligt dygnet runt, alla dagar. Föreningen använder sig nämligen av QR-koder, som man kan avläsa med mobilen. Via mobilen får man höra talade berättelser, se filmer med mera.

Berättelserna handlar om hur det var att växa upp som fosterbarn vid förra sekelskiftet. Ett tidsfönster från 1880 till 1920 beskrivs i museiberättelsen. Berättelserna skildrar också arrendegårdar, fosterbarnens uppväxt, samt arbetet i kök, tvättstuga och ladugård.

Gälö Gärsars nästa fas i museiarbetet gäller inomhusdelen, där föreningen kommer öka tillgängligheten betydligt genom att använda ny teknik och minskat personberoende.

Gälö Gärsar har fått ekonomiskt bidrag från Riksantikvarieämbetet och Haninge Kommun Kultur och

Fritid. Men projektet hade inte varit möjligt utan de många hundra

mantimmar som föreningsmedlemmarna har lagt ner. ♦

Fosterbarnet Axel och hans syster. Axels berättelse finns i QR-kod på varje skylt. Foto: Karin Eriksson Gutö

Kungens gamla moped ute på vift

När dåvarande kronprins Carl Gustaf fyllde 16 år fick han en vit Puch Florida i födelsedagspresent. Drömmopeden levererades till Sollidens slott på Öland den sista april 1962. Nästan exakt 57 år senare rullade den kungliga mopeden ut på Hässelbys gator i västra Stockholm. I maj arrangerade nämligen Hässelby Hembygdsförening sitt årliga veteranmopedrally, Harald Nielsen Memorial, med ett 70-tal veteran-

mopeder på startlinjen. Inte oväntat tilldrog sig den vita Puchen med ägarskylten "HKH Kronprins Carl Gustaf Slottet Stockholm" publikens och tävlingsdeltagarnas speciella intresse.

Kungens moped vårdas ömt av Motala Motormuseum och fick nu chansen att visa upp sig utanför museets utställningshallar. Det blev motorjournalisten Kalle Holmberg som fick äran att köra och testa kungens moped. Han - och mopeden - klarade banan och manöverproven galant. ♦

En gång har kung Carl Gustaf, när han var kronprins, kört den här mopeden.

Foto: Henrik Henriksson

Ett nytt hus med samlingsrum och arkivlokaler har byggts på Ljusterö. Foto: Benny Tiles

Ljusterö firar 90 år med nytt hus

Ljusterö hembygdsförening fyller 90 år i år. Det firades i september med visning av det nya hus som föreningen byggt. Huset rymmer arkivlokaler, arbetsrum med mera.

Den 14 september bjöds alla medlemmar in till föreningens gamla museilokaler och det snart färdiga arkivhuset. Där bjöds på kaffe, hembakat bröd och vackra tårtor samt dragspelsmusik. Drygt hundratalet personer deltog och trivdes i det vackra vädret.

Förutom trevlig samvaro höll ordförande Lena Pählman tal, där hon bland annat ställde frågan om var man har sin hembygd. Är det där man är född, mantalsskriven eller vad? Är det där hjärtat säger att man hör mest

hemma?

Naturligtvis var alla nyfikna på det nya huset med arkiv. Det har blivit möjligt att bygga tack vare ett arv från syskonen Arne och Birgitta Andersson i Bolby, Ljusterö. Huset, ännu inte helt färdigt, är på drygt 300 m² med en arkivyta på 90 m², samlingsrum på 70 m² och kanslirum, arbetsrum, kök, toaletter med mera. Det blir en fröjd för föreningen att flytta in runt årsskiftet.

I huset har man allt samlat, förutom bra arbetslokaler finns det möjlighet för utställningar. Dessutom kommer föreningen att kunna erbjuda möjlighet till forskning kring arkivinhålllet samt kunna samverka med skolan för att låta eleverna hitta sin plats i historien. ♦

Bildsamlingar på webben

Antal besök på söksidan för hembygdsföreningarnas bildsamlingar – Kollektivt Kulturarv – har glädjande nog ökat med över 60 % när man jämför sista halvåret 2018 med första halvåret 2019. Förhoppningsvis hittar snart ännu fler till de fantastiska bilderna nu när länsmuseum och hembygdsföreningarnas bilder går att söka på samma plats. Gå in på stockholmslansmuseum.se och välj samlingar.

Samsökningsfunktionen ger dig större och bättre möjligheter att hitta fotografier, eftersom du kan söka i tre databaser samtidigt, istället för att som tidigare leta på tre ställen. Det ger också oanade möjligheter att slumpmässigt hitta fotografier du inte visste fanns. ♦

Vill du få vårt nyhetsbrev?

Mejla oss på info@stockholmshembygd.se

den. Att öka sina kunskaper om systematiska brandskyddsarbete, föreningens fastighetsägaransvar, föreningsjuridik i allmänhet, vad försäkringen gäller för och om skadeförebyggande arbete är väl investerad tid och gynnar både människorna, fastigheten och föreningen. Genom att gå utbildningen Säker föreningsgård får du koll på allt detta. Anmäl er på sakerforeningard.se.

Text: Sara Läkk, försäkringskansliet
Ring kansliet på 0200-22 00 55 mån-fre kl 8.30 - 12.00 samt 13.00 – 16.00 eller mejla till forsakring@hembygdsforbundet.se.

”Vad har vi försäkrat?”

Hembygdsförsäkringens kansli ligger i Varberg. Personalen där tar dagligen emot skadeanmälningar och frågor om hur skador kan undvikas och hur försäkringen gäller. Här svarar de själva på de vanligaste frågorna.

1. Vilken är den vanligaste frågan?

Vad har vi försäkrat? Det är allt för vanligt att det enbart är kassören som tittar på försäkringsbesked och faktura när det kommer i december. Vi rekommenderar att hela styrelsen granskar beskedet för att säkerställa att föreningen är korrekt försäkrad. Det är onödigt att betala för mycket och kan bli kostsamt att betala för lite.

2. Vilken är den vanligaste skadan och vad beror den på?

Vattenskador är allra vanligast, tätt följt av inbrott. Bränder är inte lika vanliga men förödande och kostsamma när de sker. Vattenskadorna beror i regel på åldersförändringar eller köldknäppar som orsakar brott på vatten- och avloppsledningarna. Bra att känna till är att försäkringen gäller för oförutsedda och plötsliga händelser och inte för skador som beror på bristande underhåll. Om det regnar in eller är fuktigt i källaren på grund av bristande dränering så är det ingen ersättningsbar skada.

3. Vad oroar sig i regel föreningarna för?

Många undrar vad som gäller vid uthyrning och vi kan inte nog understryka vikten av att ha skriftliga hyresavtal. Det underlättar betydligt om en tvist skulle uppstå, något stjäls under uthyrningen eller skadegörelse sker.

4. Om man bara ska göra en satsning för att skadeförebygga i år, vad ska man göra då?

Viktigast är att skydda människor genom att se till att brandvarnare, brandsläckare och utrymningsvägar mm fungerar samt att människor inte riskerar att skada sig i eller utanför föreningsgår-

Nyhet!

Skadedjursavtal

Den 1 juni 2019 började ett nytt skadedjursavtal gälla för Hembygdsförsäkringen. Fullvärdesförsäkrade byggnader i kategori 1 (ej 2) fick då automatiskt saneringsavtal mot bostadssohya, skadedjur och insekter samt försäkring mot husbock och hästmyra.

Ni behöver inte göra något för att försäkringen ska börja gälla men se gärna över så att era byggnader är försäkrade i korrekt kategori.

Skadeanmälan görs till 0771-122 300, alt via e-post till order@nomor.se. Läs mer om avtalet på hembygd.se/forsakring

0200-22 00 55 | forsakring@hembygdsforbundet.se
facebook.com/hembygdsforsakringen | hembygd.se

En tidskrift för kultur och miljö.
Utges av Stockholms läns hembygdsförbund.
Utkommer fyra gånger om året.
Ansvarig utgivare: Ordförande Anita Lundin.

POSTADRESS

Sabbatsbergsvägen 6, 113 61 Stockholm

REDAKTIONSGRUPP

Ann Pettersson, redaktör
ann@hembygd.se
Tel 08 30 21 80

Ingrid Jacobsson, vik redaktör
ingrid.jacobsson@bredband.net
Tel 070 572 35 24

Brittmarie Urve, skribent
urve@telia.com
Tel 070 817 61 67

Lennart Rosander, skribent
bclennart.rosander@gmail.com
Tel 070 759 58 99

Marcus Joons, formgivning
marcusjoons@gmail.com

VILL DU ANNONSERA?

e-post: ann@hembygd.se

VILL DU PRENUMERERA?

- Pris: 130 kr/år
- Studentpris: 80 kr/år
- Genom hembygdsförening: 80 kr/år
- Prenumeration till samtliga medlemmar i en hembygdsförening ger ett pris på 50 kr per medlem och år. Kontakta redaktör Ann Pettersson för mer information.

SÅ HÄR BESTÄLLER DU EN PRENUMERATION:

Sätt in beloppet för din prenumeration, (se ovan) på plusgirokonto: 58 83 56-6. Ange "Ledungen", ditt namn och din adress.

TRYCK

V-TAB VIMMERBY
ISSN 0348-4750

NOMINERA TILL FÖRBUNDETS KULTURPRIS

Tycker du att någon borde belönas för sina insatser för bevarande eller levandegörande av kulturmiljöer och/eller kulturarvet? Ta då chansen att nominera till Stockholms läns hembygdsförbunds kulturpris. Priset delas ut till en person eller ideell organisation inom eller utanför hembygdsrörelsen och utgörs av en prissumma på 10 000 kr samt ett diplom med en motivering.

Alla som är medlemmar i Stockholms läns hembygdsförbund kan nominera en pris-tagare. Som medlem räknas både enskild medlem och hembygdsförening som är medlem i förbundet. En motivering skickas in digitalt senast den 1 december och den ska förutom motivering innehålla namn, e-postadress och telefonnummer till den nominerade. Är nomineringen ofullständig beaktas den ej. Mottagare av priset utses av hembygdsförbundets styrelse. Om styrelsen inte anser att någon av de nominerade uppfyller förväntade krav delas inget pris ut. Detsamma gäller om styrelsen anser att förbundets ekonomi inte tillåter utdelning av priset. Styrelsens beslut går ej att överklaga.

Kontakta konsulent Ann Pettersson,
ann@hembygd.se, om du vill veta mer.

Vikingatida vardag – hemma

Heldagsseminarium lördag 16 november 2019

De har kommit att kallas vikingar – de som for ut på äventyrliga handelsresor, krigs- och plundringståg. Men för de allra flesta under dessa århundraden kretsade livet mest kring arbetet och tillvaron hemma på gården. Men vad vet vi egentligen om den vikingatida vardagen kring gårdstunet? Hur mådde man? Hur var man klädd? Vad stod på middagsbordet?

Under detta heldagsseminarium låter vi forskarna berätta vad man idag vet om livet ”hemma” för ungefär tusen år sedan. De skriftliga källorna är knapphändiga, men med moderna vetenskapliga metoder och studier av benmaterial, föremål, gravar och gårdstomter börjar vi skymta deras vardag.

Seminarier är ett samarrangemang mellan Arkeologigruppen vid Stockholms läns hembygdsförbund och Stockholms läns museum.

PROGRAM

In på bara benet – vad skeletten säger om vikingarnas hälsa

Sofia Prata, osteolog, Inst. f. Arkeologi o. antik historia, Uppsala Universitet

Spår av vikingatida örtbruk i medicin, mat och dryck

Jens Heimdahl, arkeobotaniker och kvartärgeolog, Arkeologerna, Statens Historiska Museer

Hushållning och matkultur under vikingatid

Sven Isaksson, universitetslektor, Arkeologiska forskningslaboratoriet, Stockholms universitet

Gårdens textilier

Amica Sundström, textilarkeolog och textilansvarig, Statens Historiska Museer

Pärlor, artificiella ädelstenar, amuletter eller krimskrams

Moa Råhlander, doktorand i arkeologi, Inst. f. Arkeologi o. antikens kultur, Stockholms universitet

Mellan mynt och prydnad. Användningen av mynt som hänge under vikingatiden

Florent Audy, antikvarie, Statens Historiska Museer

Tid: Lördagen den 16 november 2019 kl 10-16.30. Insläpp och registrering 09.45.

Avbrott för lunch och eftermiddagsfika.

Plats: Historiska museet, Hörsalen. Narvavägen 17, Stockholm.

Anmälan: Ann Pettersson e-mail ann@hembygd.se senast **6 november**.

Avgift: 250 kronor inkl. lättare lunch samt eftermiddagsfika.

Avgiften betalas in (efter bekräftad anmälan) till Stockholms läns hembygdsförbund: plusgiro 588356-6 eller via Swish nummer 1230 134 635, ange ”Vikingavardag”.

Arkeologigruppen

STOCKHOLMS
LÄNS
MUSEUM

SLÖJD STHLM

sensus